

När jazz- och rockbaciller skrämde slag på kultureliten

En sorts musik kan vara lockande och en vederkvickelse för somliga men avskräckande för andra. Så var det en gång i tiden med jazzen och rock'n rollen. De som diggade jazz och rockade loss var de unga medan kultureliten avskräcktes av den. Och de skrädde inte orden vad de tyckte.

Som ung doktorand tänkte jag mig en framtid som musiksociolog. Musiksociolog blev jag dock inte. Men intresset för musik och musikens roll i samhället har jag kvar. Tutar själv gärna i min trumpet och då blir det ofta jazz och rock. Men både jazzen och rocken hade det riktigt motigt i början. De ansågs av etablissemangen vara farliga baciller.

I jazzens hemland, USA, var den på sina håll en förbjuden musik som inte fick spelas på offentliga platser. Den hade många fiender. Från högkyrkligt håll påstod man att jazz var ett påfund av djävulen. Från medicinskt håll ansågs den vara skadlig för hälsan. Det hävdades att den förstörde hjärnceller, att i dess spår föddes veka barn och att den förstörde moralen. Ja det var inte någon hejd på allt elände som ansågs följa i jazzens spår.

Men ungdomen jazzade in i det glada 20-talet. Happy days are here again. Och det dansades och diggades till jazz. Men det var en svår tid för svarta musiker. Amerika var ett delat land. Rasism och diskriminering av den svarta befolkningen.

I Sverige höjdes ett varningens finger i början av 1920-talet då självaste hovkapellmästaren, tillika ordförande i musikerförbundet, Hjalmar Meissner varnade för jazzens skadeverkningar. I tidskriften *Scenen* (sept 1921) skrev han:

– Jazz är en hemsk infektionssjukdom, som med stora steg närmar sig våra friska kuster. Den är särskilt farlig ... den blir snart kronisk och det är då patienten vrider sig i ... smärtor ... Den stackars musiker som »jazzar» 7 à 8 timmar om dagen förlorar snart nog sin konstnärliga kapacitet, och håller han på länge därmed, så blir han ofelbart idiot.

Med dessa ord satte Hjalmar Meissner agendan för vad det finkulturella Sverige skulle tycka om jazz för en lång tid framöver.

I början av 1930-talet gjorde en av jazzens mest populära musiker, trumpetaren [Louis Armstrong](#) en Europaturné. Till Sverige kom han i oktober 1933 och gav några bejublade konserter. Ungdomen var begestrad och hänförd. Men företrädare för ”finkulturen” tog heder och ära av honom. Inte sällan med rent föraktfulla, rasistiska och fördomsfulla tillmälen. Gösta Rybrant, schlagerförfattare och recensent, dolde inte sitt förakt. I Aftonbladet den 26 oktober 1933 skrev han följande:

– De odefinierbara bölandan som Armstrong i går frustade fram på sin helvetesmaskin vägrar jag för min del att uppfatta som några som helst musikaliska manifestationer. Ett gott förde dock Armstrongs konsert med sig. Den gjorde slut på den gamla tvisten huruvida aporna ha ett språk. Den som i går hörde Louis Armstrong föra sina besa meningsutbyten med mikrofonen kan inte gärna betvivla den saken.

I Göteborgs Handels- och SjöfartsTidning (1 november 1933) torgför recensenten och tonsättaren Gösta Nystroem sitt förakt.

– Hr. Jazzkungen och människoätarättlingen Louis Armstrong visar sin slätrakade flodbästhysionomi flaxande med en helt vanlig mässingstrumpet och en jättestor vit näsduk klafsar han fram till tribunen... Att hans lungor hålla är förvånande, men fysiskt brås han nog både på förfäder och gorillor... Då och då torkade han med den stora näsduken sitt feta, svettiga ansikte som egentligen består av en stor tjtande mun.

Till Sverige kom Louis Armstrong i oktober 1933 och gav några bejublade konserter. Källa: <https://www.wbgo.org/music/2019-05-03/deep-dive-putting-louis-armstrong-in-context>

Gösta Rybrant och Gösta Nystroem var inte vilka som helst. De var dåtidens finkulturella ”influencers” med stort inflytande över vad som är god och dålig smak. Båda var högt respekterade bland samhällets kulturella elit. Gösta Nystroem var en mycket högt värderad medlem i Publicistklubben. Han blev sedermera riddare av Vasaorden, ledamot av musikaliska akademien och hedersdoktor vid Göteborgs universitet.

Jazzen fick under en följd av år utstå spott och spe. Något som bland annat Alice Babs fick kännas vid och inte minst efter premiären på filmen [Swing it magistern](#). Hon var då bara 16 år och kom att dela landet i två läger. Hon älskades av ungdomen men för det finkulturella Sverige var hon en farsot. Och det var hon för kompositören, tonsättaren och dåvarande chefen för STIM, Eric Westberg som ansåg att hon var en samhällsfara, en slyna som borde få smisk på stjärten och sättas på skolbänken.

Det skulle komma mer. Nittonhundrafyrtiosex gav filosofie licentiaten Erik Waller ut boken ”Jazzen anfaller” som var en stridsskrift mot jazzen och ett rasistiskt angrepp på svarta musiker. Han anklagade jazzen för att ha en nedbrytande effekt på dess lyssnare.

Det uppstod en mur mellan två kulturer. På den ena sidan en ungdomskultur som lockades av den moderna musiken, jazzen, swingen, dansen. Och på den andra en traditionsbevarande kultur med företrädare inom klassisk musik, litteratur och religion som hävdade att den svenska ungdomen höll på att förfalla moraliskt och att det i huvudsak ägde rum på dansbanan ackompanjerad av jazz och swingmusiken. Ett begrepp för det blev ”Dansbaneländet”.

Men ungdomen fortsatte att lyssna på och dansa till jazz och swingmusik. Kritiken började avta. Andra världskriget var över. Det blev fred 1945. Och det året föddes över 140 000 barn och de var 13 år när rock’n roll musiken slår igenom på allvar i Sverige.

Jag minns min första starka musikupplevelse mycket tydligt. Det var när rocken kom till byn. Jag gick på grusvägen från stora vägen och hem. Jag hörde hög musik. Annorlunda musik. Stannade till framför huset där min kusin bodde.

Swingen slår igenom och Alice Babs blir snabbt en symbol för den moderna musiken. Källa: https://www.imdb.com/title/tt0033122/mediaviewer/rm3159886592/?ref_=tt_ov_i

Bill Haley and his Comets. Källa: https://jnpickens.files.wordpress.com/2015/09/rock_around_the_clock2.jpg

Fönstret till hans pojkrum var öppet. Och från det dånade ”[Rock Around the Clock](#)” med Bill Haley. ”One, two three a clock, four o’clock, rock. Five, six, seven o’clock, eight o’clock, rock ...”. Jag blev fullständigt knockad av den. Upprymd. Glad. Energisk. Det var en märklig upplevelse. Att det kunde finnas en sådan musik. Och året? Ja gissningsvis 1956 eller 1957. Då var jag nio, tio år.

Bill Haley and his Comets spelade in *Rock Around the Clock* den 12 april 1954. Året därpå var den ledmotivet

till filmen *Vänd dem inte ryggen* och det gjorde att den klättrade direkt upp på första plats på hitlistorna.

Kulturetablissemangen i Amerika tyckte rockmusiken var förfärlig. Den hotade grundläggande värden. Men ungdomarna älskade den och framgångarna gjorde att ytterligare en film spelades in med just titeln *Rock Around the Clock*. I samband med att filmen visades på bioograferna uppstod oroligheter i USA, England och även i andra länder.

I England bannlystes den från flera biografier. Man menade att musikens hypnotiska rytm gjorde ungdomen sinnesförvirrad så till den milda grad att de tappade fattningen.

Mina föräldrar hade varken grammofon eller skivspelare. Men min kusin hade skivor och en skivspelare. Och så fort det fanns möjlighet gick jag till honom för att lyssna på hans plattor.

På den tiden var det sällan som rockmusik spelades i radion. Det skulle dröja ytterligare något år innan rocken blev rumsren för radions ledning. Börje Lundberg skriver i sin bok *Stora Rock ’n Roll Boken* att från början var den kyligt och till och med avogt inställd till rocken. Den fick inte spelas annat än i önskeprogram som Sveriges Bilradio med C G Hammarlund och då bara vid något enstaka tillfälle. Vad gjorde ungdomarna då? Jo de rattade in radiostationer som Radio Nord och Radio Luxemburg.

Jag lyssnade som så många andra på programmet [Timmen Tumba](#), som började sändas under hösten 1958. Programmet leddes av den kände ishockeyspelaren ”Tumba” Johansson. Och i det spelades mycket rockmusik. Jag minns hur nyfiken jag var på hans rankinglistor. ”Vem toppar listan den här veckan”? Är det Little Gerhard? Rock Boris? Eller möjligen Rock Olga?

Elvis Presley.

Källa: <https://www.elmundo.es/cultura/musica/2022/08/15/62fa6401fdddf1e2b8b4589.html>

I USA kom [Elvis Presley](#) i ropet. Men etablissemänget ansåg hans ”krumbukter” på scen vara osmakliga och aparta. I Sverige fick han knappt någon uppmärksamhet alls i radion.

– *Under Elvis stora genombrottsår 1956 spelades han totalt åtta gånger i Sveriges Radio, alltså inte ens en låt i månaden, skriver Börje Lundberg.*

År 1957 hade Elvisfilmen *Ung man med gitarr* premiär på Anglais i Stockholm. En recensent skrev upprört.

– *Elvis Presley har ett utseende som knappt en mor skulle älska. Dessutom gör han i hela sitt uppträdande ett otäckt, vidrigt och perverst intryck.*

Nittonhundrafemtioåtta rådde det rockfeber och rockbacillen hade drabbat Sverige. Och det fanns rockkungar från norr till söder och någon enstaka rockdrottning som Rock Olga.

Det var rockgalor och uppträdanden överallt. Tidningarna var där och recenserade och berättade om gälltjut, hallelujastämning, extas och hänförelse. Här följer några exempel:

- ... tjejer som kastar sig på golvet och tjuter. Om en flicka som svimmar av hänförelse och fick föras bort av ambulans
- ... svettiga och rödkindade tonårsflickor som stönar och vrider sig eller skriker vad de förmår.

– ... ungdomar som stod i bänkarna och gallskerk.

I tidningen Västernorrlands Allehanda (mars 1958) skrev recensenten efter en rockkonsert i Härnösand.

– *Två jäntor på första bänk betar sig som om de har klipulver innanför linnet, vrider sig kliar sig säktar med armar och ben och galltjuter ... hela salongen är ett lidelsernas hav.*

Dagens Nyheter (12 mars 1958) hade ett stort uppslag på första sidan om ett upplopp på söder efter en rockkonsert.

– *Upphetsningen var stor framförallt hos tonårsflickorna som utgjorde huvudparten av rock'n rollpubliken i Erikdalshallen på tisdagskvällen... Exalterande gallskerik dominerade konserten.*

Vad var det för samhälle som rockmusiken lyckades få fotfäste i? Hur såg samhället ut då på 50-talet?

Sveriges ekonomi blomstrade. Industrin gick på högvarv. Sverige, som stått utanför kriget, var nu med och byggde upp ett sargat Europa. Nu följde några årtionden av makalös och aldrig tidigare skådad tillväxt. Välståndet ökade. Framtiden var ljus.

De första spadtagen till att förverkliga idén om [ett folkhem för alla](#) som utlovades under slutet av 1920-talet togs. Längre semester, kortare arbetsvecka, tryggare pension, obligatorisk sjukförsäkring skulle inte bara underlätta tillvaron, utan också göra samhället mer effektivt. Under ett par årtionden är det i det närmaste full sysselsättning. Många drygade ut inkomsten genom extrajobb för att kunna förverkliga drömmen om ett eget hem, PV 544 och TV.

Femtioalet var framförallt männens arbetsmarknad. Arbetslösheten var låg bara någon enstaka procent. Det var full sysselsättning. Folk fick det bättre år för år och drömmen om att skaffa sig en bil var något som den vanlige löntagaren kunde förverkliga. Antalet personbilar ökade mycket kraftigt från cirka 250 000 år 1950 till nästan 1,2 miljoner år 1959.

Det finns många exempel musikens vitaliserande, lugnande och läkande kraft. Det som jag avslutningsvis kom att tänka på är vad som sker i den prisade dokumentären *Alive Inside*. Ett exempel är [Henry](#)

I filmen medverkar neurologen och författaren Oliver Sachs som beskriver Henry som innesluten i sig själv och helt onåbar. Henry började lyssna på sin favoritartist – Cab Calloway. Och då börjar det ske en fullständig förändring. Henry blir upprymd, energisk och börjar att röra på sig och till och med sjunga (4.22 min in i filmen börjar Henry prata om Cab Calloway). Jazzsångaren [Cab Calloway](#) fungerade som en ”quickening art” – en vederkvickelse, säger Oliver Sachs i filmen – och som omedelbart väckte och stimulerade Henrys sinnen.

Bengt Starrin
professor emeritus
bengt@starrin.nu
www.starrin.nu